

”Vi visste ikke om vi var i himmelen eller på jorden ...”

Om Kirkens liturgiske klær

Overskriften er ifølge tradisjonen hentet fra den rapporten utsendingene fra fyrst Vladimir av Kiev leverte da de vendte tilbake fra Konstantinopel etter sin reise for å finne en egnet religion som kunne samle folkene i fyrstens rike. Hva var det som hadde gjort så sterkt inntrykk på dem? Det var nok flere ting, men noe av det som skal ha vært framhevet, var nettopp de liturgiske klærne som biskoper, diakoner og prester brukte.

Bruken av liturgiske klær er gammel i Kirken. Mye taler for at den går helt tilbake til den aller første tiden, kanskje helt tilbake til aposteltiden. Ja, bruken av liturgiske klær har faktisk gammeltestamentlige forbilder. I mosebøkene finner vi ganske detaljerte forskrifter for utseende og symbolikk i de klærne tempelprestskapet, og framfor alt øverstepresten, skal bære når de forretter gudstjenestene, og med visse variasjoner finner vi liturgiske klær vi i hovedtrekk kan kjenne igjen, brukt i samtlige katolske og ortodokse tradisjoner, også i tradisjoner som i århundrer var avskåret fra kontakt med den øvrige kristenheten. Visse variasjoner er der, selvfølgelig, men likhetene er større enn ulikhetene. I det følgende skal jeg begrense meg til vår egen tradisjon og til biskopens, diakonens og prestens liturgiske klær.

Felles for både biskop, diakon og prest er at de bærer *alba* når messen feires. Ordet *alba* er latin og betyr ganske enkelt hvit. Albaen er intet annet enn den hvite dåpsdrakten, den samme drakten som også de frelste i himmelen bærer der de står for Guds trone og synger den evige lovsangen (Åp 7,9). Kirkerommet er himmelens forgård, og alteret synliggjør for oss Guds himmelske trone. Biskopens, diakonens og prestens (og andre tjenestegjørendes ved alteret) *alba* synliggjør at menigheten står sammen med denne skaren som Johannes fikk se.

Alba med stola båret over cassock/sutan

Vanligvis bærer de også et belte av tau rundt livet, et *cingulum*, igjen et latinsk ord, som kort og godt betyr belte, hverken mer eller mindre. Men beltet har en dyp symbolsk betydning, hentet fra Midtøsten. Bibelen har flere uttrykk knyttet til å binde beltet om livet. Dette var noe man gjorde når man forlot hjemmet, ga seg ut på reise. Som liturgisk plagg symboliserer

beltet at vi fremdeles er underveis. Først når vi har fullført livsreisen og fullt ut er hjemme hos Gud, skal vi få legge av oss beltet.

Nå først kommer vi til de plaggene som peker ut biskop, diakon og prest for oss. Det første er *stolaen*. Her er det en forskjell mellom den *stolaen* biskop og prest bærer, og den diakonen bærer. La oss ta den siste først:

Diakonens *stola* bæres skrått over venstre skulder, ned mot høyre hofte. Den skal minne om den vesken diakonen opprinnelig bar for å bringe mat ut til syke og gamle i menigheten. For diakonen er *stolaen* en stadig påminnelse om hans ansvar for syke og gamle. Ved siden av hans liturgiske oppgaver er dette diakonens fremste oppdrag i menigheten.

Biskop og prest derimot bærer derimot *stolaen* hengende om halsen, rett ned foran på kroppen. Det har vært hevdet at det var keiser Konstantin som innførte *stolaen* som embetstegn for biskoper og prester, men dette er omdiskutert. Det som derimot aldri har vært omdiskutert, er *stolaens* symbolske betydning som Jesu åk (Matt 11,29–30). Dette åket legges på prest og biskop når de ordineres til sin tjeneste.

Åket var det bæretreet som landsbyens vannbærer bar vannkrukkene i. Hele landsbyen var avhengig av at vannbæreren gjorde sin tjeneste til det felles beste. På samme måten er menigheten avhengig av at biskop og prest gjør sin tjeneste til menighetens felles beste og bærer fram ordet og sakramentene. *Stolaen* er en vedvarende påminnelse om hva som er biskops og prests fremste oppgave.

Diakon med dalmatica

Under messefeiringen har både biskop, diakon og prest ytterligere et plagg utenpå *stolaen*. Og igjen skal vi begynne med diakonen. Han bærer en *dalmatica*. igjen et latinsk ord; det betyr noe så prosaisk som "et plagg fra Dalmatia". Vi kjenner *dalmaticaen* som et plagg hos den romerske overklassen fra en gang i det 2. århundre. Som tjenestedrakt for diakoner i den vestlige del av Romerriket ble den tatt i bruk på 300-tallet, i den østlige delen antakelig langt tidligere.

En enklere form av *dalmaticaen* er subdiakonens *tunika*, i mange gamle kilder omtalt som *dalmatica minor*, altså liten *dalmatica*. Grunnformen er den samme som diakonens

dalmatica, men den er enklere utført og følger ikke nødvendigvis den liturgiske fargekalenderen. Subdiakonen bærer vanligvis ikke tunika i faste- og botstider.

Biskop og prest bærer messehagel. Denne har antakelig røtter tilbake til den aller eldste del av urkirken. Mange mener at den kappen Paulus etterlyser i 2 Tim 4,13 ("Når du kommer, må du ta med deg kappen som jeg lot bli igjen i Troas hos Karpos ..."), kan ha vært en messehagel. Den symbolske bakgrunnen for messehagelen antas å være bryllupsklærne fra liknelsen om kongesønnens bryllup (Matt 22; jfr. Åp 19,8). Det var vanlig når fyrster og stormenn i det gamle Midtøsten innbød til bryllup og andre store fester, ble innbydelsen ledsaget av en festdrakt som skulle bæres på festen. Å komme kledd i annet antrekk ble ansett som en fornærmelse mot verten.

Nærmest: Subdiakon med tunika. Foran alteret fra venstre: Messehagel i semigotisk stil, messehagel i gotisk stil, dalmatica i gotisk stil.

Messehagelen har hatt litt ulike utforminger opp gjennom tidene. Fra 1700-tallet og utover kjenner vi i de fleste vesteuropeiske landene en rettskåret form som ga stor bevegelsesfrihet for armene. I vår tid er det mest vanlig med en form som minner mer om en regnponcho. I de østlige kirketradisjonene har messehagelen utviklet seg i en helt annen retning. Vi vet ikke hva som har vært den opprinnelige formen.

Biskopens særegne liturgiske plagg er i vår tradisjon *mitraen*. Ordet stammer fra et gammelgresk ord – *μίτρα* – som betyr noe så prosaisk som et pannebånd! Vi møter det første gangen i omtalen av hodepylden til kongene i det persiske riket. Etter hvert utviklet det seg til et luelikende plagg, og via omveier – antakelig med en historie som embetstegn for embetsmenn i Romerriket – endte det opp som biskoppelig hodeplagg, muligens så sent som på slutten av det første årtusen. De første avbildningene av mitraer i vest kjenner vi fra 1100-tallet, som relativt enkle, runde luer, ikke ulik en forminskert utgave av de ortodokse kirkenes bispekroner, men med de to båndene hengende ned bak. Det er dermed grunn til å anta at både den østlige bispekronen og den vestlige mitraen har samme opphav.

Ganske rask utviklet den vestlige mitraen seg til en lue – fortsatt rund, med to topper. Derfra utviklet den seg videre til den i senmiddelalderen fant den grunnformen vi kjenner hos oss i dag. Den symbolske utleggingen av mitraens form er at de to spissene er Det nye (foran med korset) og Det gamle testamente. De to båndene som henger ned bak, symboliserer

Lovens to tavler. I katolsk tradisjon skal mitraen alltid være hvit eller gylden fordi biskopen alltid representerer Kristus, og Kristi farge er hvitt, evt. gyldent (Jfr. vismennenes gaver). I protestantiske tradisjoner brukes mitraer i kirkeårsfargene.

Biskopen bærer mitra når han utøver sin embetsgjerning overfor menigheten på Kristi vegne. Når han står foran Kristus på menighetens vegne, tar han den av.

NB! Under gitte omstendigheter kan også enkelte prester tillates å bære mitra. De har da en spesiell jurisdiksjon (abbeder, biskopelekt-er som har fått overdratt stiftets administrasjonsfullmakter, og noen få andre).

Prest med alba, singulum og stola, akolytt med sutan og cotta, biskop med mitra og kåpe.

Bispestaven symboliserer at biskopen viderefører Kristi hyrdefunksjon overfor menigheten. Også den viser at biskopen representerer Kristus når han utfører sin embetsgjerning.

Den såkalte bispekåpen er *ikke* et spesielt biskoppelig plagg. Den heter egentlig ikke bispekåpe i det hele tatt, men korkåpe og kan bæres av alle som har en ledende tjeneste ved kirkelige handlinger utenom den hellige messe, f.eks. større tidebønns gudstjenester eller lignende. Den har sin bakgrunn i den romerske embetsmannskapet og regnes strengt tatt ikke med til de egentlige liturgiske plaggene. Den nevnes derfor her bare i forbifarten.

Cotta er en enkel korskjorte som gjerne erstatter alba under andre gudstjenester enn messen. I likhet med albaen er den alltid hvit. Den kan bæres av alle tjenestegjørende. Biskoper, prester og diakoner bærer stola utenpå, men cotta kan aldri brukes under messehagel eller dalmatica.

Sutan, eller *cassock* som de anglofile blant oss foretrekker å kalle den, er ikke et liturgisk plagg. Den er i utgangspunktet prestens dagligplagg, men det er de færreste prester hos oss som bruker sutan annet enn i gudstjenestesammenheng, om i det hele tatt. Ved bruk av cotta er det nødvendig å ha en sutan under.

F. Eyolf Kirill